

بررسی پیدایش و جایگاه جام مقدس در رمانهای شهسواری آرتور در ادبیات آلمانی

*اردشیر قاسم بروجردی

چکیده

اواخر قرن دوازده میلادی در آلمان و فرانسه، افسانه جام مقدس به گونه‌های مختلفی در ادبیات حماسی قرون وسطی، خصوصاً در حیطه رمانهای شهسواری آرتور پدیدار گشت. داستان و افسانه نیمه مسیحی جام مقدس و جستجوی شوالیه‌ها به دنبال آن به عنوان سبکی پیشرو از آثار ادبی و اندیشه‌گرا به رشته تحریر در آمد. اعتقاد و ایمان به یک شی مقدس پر رمز و راز که در آن اسرار و ناگفته‌های مذهبی و فرقه‌ای به گونه‌نمادین در آمده اند حتی امروزه نیز در حلقه‌های مشخصی از ادبیات به صورت زنده نمایان است. در این مقاله اهتمام بر آن شده است تا مبدأ پیدایش و جایگاه جام مقدس در ادبیات آلمانی که در آن دوره پیرو ادبیات فرانسه بوده است مورد بحث و بررسی قرار گیرد. در این ارتباط نویسندگان و مبدعان آلمانی و فرانسوی این آثار نیز نقد و بررسی شده و اثر پاریسیال به عنوان منبع اصلی و مبنای این تحقیق قرار گرفته است. جهت گیری‌ها و گرایش‌های فکری فلسفی پدید آورندگان این آثار ادبی بارزترین و اصلی‌ترین هدف در راستای این تحقیق می‌باشد که خود به گونه‌ای نشانگر ویژگی‌های ادبیات آن دوره است. بدین صورت بررسی‌ها و نتایج تحقیق منحصراً در برگزیده جایگاه و مبدأ پیدایش جام مقدس در رمانهای شهسواری آرتور در زبان و ادبیات آلمانی می‌باشند.

کلید واژه: جام مقدس، مسیحیت، پاریسیال، میزگرد شاه آرتور، شوالیه‌گری

*عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

تاریخ دریافت مقاله: ۸۹/۳/۱۱ تاریخ پذیرش: ۸۹/۴/۱۹

مبدأ و پیدایش واژه جام مقدس در زبان آلمانی¹ کاملاً مشخص نیست. به احتمال بسیار زیاد از واژه کهن فرانسوی² که به معنای ظرف و قح می باشد مشتق شده است، که یقیناً آن هم از لحاظ ریشه شناسی به واژه لاتینی³ به معنای ظرفی ترکیبی برمیگردد. در زبان کهن اسپانیولی⁴ و در زبان کهن پرتغالی⁵ نیز مفهوم رایجی برای هاون و یا یک ظرف نوشیدنی هاونی شکل بوده است.⁶

در اوایل قرون وسطی شاهد کثرتی در آثار ادبی با موضوع جام مقدس هستیم. بررسی ها نشان می دهند که در واقع الگوی یکسان و واحدی برای افسانه و داستان جام مقدس وجود ندارد، اما در همه آثار ادبی با این مضمون عناصر و نمادهای مشترک بسیاری وجود دارند:

در تمامی روایات جام مقدس بعنوان یک ظرف معجزه گر در قالب پیاله یا گیللاس شراب خوری که احتمالاً از جنس سنگ بوده، بصورت یکسان توصیف شده که عمدتاً همراه با نیزه ای خون آلود و اسرار آمیز در قلعه ای غیر قابل نفوذ توسط شاه و شوالیه های نگهبان جام نگهداری می شده است. وظیفه این جام اعطاء سعادت و جوانی مادام العمر و اطعام به حد وفور می باشد. این ظرف خارق العاده و مقدس که بخشنده نیروی لازم برای زندگی جاودان نیز می باشد، توسط گروهی احاطه شده است که عمدتاً از نقصان و کمبودی در بین خود رنج می برند و این مسئله به اشکال و تصاویر گوناگونی نشان داده شده است. از آن جمله می توان به زمین گیری و نا خوشی طولانی شاه نگهبان جام، ناباروری مملکت و یا عقیمی و بی ثمری گروه نگهبان جام مقدس اشاره کرد.⁷

قهرمانان جام مقدس (پارسیفال، گاؤن، گالاها، بورس)⁸ بسیار شجاع، اصیل زاده و به دور از گناه می باشند، از روابط و نسبت های خانوادگی اسرار آمیزی برخوردار بوده و در محیطی خارج از دنیای عوام و خواص بزرگ شده اند. محیط بیرون برایشان بیگانه بوده و کمترین حس را برای درک و لمس واقعیت پیرامون آن دارند. آنان این کمبود و ضعف را به واسطه سادگی و معصومیتشان پوشش داده و قادر می شوند در این خصوص به درک و توازن حسی برسند، که غالباً هم در این داستانها ساده دل بزرگ نامیده میشوند.

قهرمان این داستانها خانه امن خورا ترک و آرزو می کند تا نام آورترین و مشهورترین شوالیه عصر خود گردد. بالاخره در حین داستان توسط دربار شاه آرتور رسماً حکم شوالیه گری وی صادر شده و با اینکه وی غالباً بصورت نادان و ساده لوح نشان داده می شود، به مقام شوالیه گری نائل گشته و در جمع میز گرد نشینان شاه آرتور پذیرفته می شود. قهرمان نیز سعی می کند در طول داستان برای خود اعتبار و آبروی بیشتری کسب کند. این امر ابتدا از طریق کسب مهارت های فردی با انواع سلاح ها و سپس به واسطه سادگی و بی ریایی در اخلاق و رفتارش میسر می گردد. او صداقت و سادگی خود را هنگامی به نهایت می

¹ Gral

² graal

³ crater(cratalis/gradalis)

⁴ grial

⁵ gral

⁶ Malcolm Godwin: 1994 , S.7f.

⁷ Volker Mertens : 2003 , S.30f.

⁸ Parzival, Gawain, Galahad, Bors

رساند که بدون اطلاع و کاملاً بی غرض روی صندلی خطر می نشیند، صندلی که نشستن بر روی آن ممنوع و گناه محسوب شده و همیشه برای برگزیده گان خالی نگاه داشته می شده است. این رفتار او اینگونه تلقی می گردد که وی همان برگزیده مورد نظر یا *ساده دل بزرگ* است. در افسانه و داستان شاه آرتور نماد دیگری نیز برای این صندلی خالی وجود دارد که علاوه بر سادگی دلالت بر موضوع دیگری نیز می کند. این نماد *سندانی* واقع شده در جنگل است که درون آن شمشیری افسانه ای¹ قرار دارد، و این شمشیر فقط توسط وارث قانونی و بر حق تاج و تخت از *سندان بیرون کشیده* میشود.

منابع ادبی و تاریخی افسانه جام مقدس

افسانه جام مقدس نیز مانند بسیاری از داستان های حماسی مغرب زمین در قرون وسطی به وجود آمده و بعد از اندک زمانی نیز از افکار و اذهان محو گردید. در قرن شانزده میلادی دوباره به اینگونه داستان ها در ادبیات پرداخته شد و افسانه جام دوباره به اروپائیان معرفی گردید.

همیشه این سؤال مطرح می شود که چه جاذبه و کششی در این داستانهای حماسی نهفته است؟ آیا ریشه ای کاملاً مسیحی دارند یا ریشه شان در عقاید و باورهای *کلتی*² است، یا اینکه از مشرق زمین برخاسته و دارای ریشه کیمیا گری اند؟ چه پیام هایی در در آنها نهفته است و جایگاه خود جام در این افسانه ها کجاست؟

سئوالات بی شمار دیگری از این دسته نیز از زمان اولین نگارش داستان های جام مقدس یا *پیاله اسرار* آمیز مطرح شده اند، که این تحقیق به بررسی پیرامون محوری ترین آنان می پردازد. علوم *ماوراء الطبیعه* در مسیحیت، ایده و فکر *رمانتیک* و جاذبه کیمیا گری در سده های گذشته تصورات مردم مغرب زمین از جام تا حد یک تصویر مبهم و پیچیده دستخوش تحریف کرده است.

در راستای این تحقیق دو اثر پیشتاز و مقارن با اواخر قرن دوازده میلادی در ادبیات فرانسه، *گراند سنت گرال*³ اثر *روبرت بارون*⁴ و *پارسیفال اثر کرتین*⁵، بعنوان مبنا و الگوی ترجمه و برگردان نویسندگان آلمانی مورد بررسی قرار گرفته اند. شایان ذکر است که این آثار از قدیمی ترین شواهد و منابع ادبی روایت شده داستان هایی هستند که مرتبط با شوالیه ها و جویندگان جام مقدس می باشند.

اینکه کدامیک از این دو نویسنده و شاعر قرن دوازده میلادی برای اولین بار طرح جام مقدس را در اثر خود منظور کرده است، سئوالی است که دامنه تحقیقات در این زمینه را به مراحل دیگری سوق می دهد. اما از دیدگاه بیرونی این گونه به نظر می رسد

¹ Excalibur

² Kelt / Celt

³ Grand Saint Gral

⁴ Robert de Baron

⁵ Chretien de Troyes

که هر اثر سنگ بنای جریانی منحصر به خود را در ادبیات شهبواری و پهلوانی بنا کرده است.¹ *روبرت* در اثر خود تفسیر و دورنمایی را از *پیستیس صوفیا*² با حواریون³ ارائه می دهد. این در حالی است که *کرتین* قهرمانان⁴ اثر خود را در یک دنیای معنوی و آرمانی با زمینه و ماجراجویی های شوالیه ها به تصویر می کشد. اما در نهایت هر دو اثر به صورت یک سبک با محتوی و پیام دینی و اسرار آمیز در آمده اند. این مطلب خصوصاً در پیدایش و ظهور جام مقدس عینیت پیدا می کند.

جام مقدس در اثر *روبرت*، جام شرابی است آغشته و متبرک به خون عیسی مسیح که پذیرا و میزبان شوالیه های نگهبان جام و موجب إطعام آنان می باشد، که تشبیه و دورنمایی از آخرین شام عیسی مسیح نیز می باشد. ظهور اولیه جام مقدس در *پارسیفال* اثر *کرتین*، در حین برگزاری یک ضیافت شام بی نظیر به رسم شوالیه ها اتفاق می افتد. در این اثر جام مقدس به عنوان مرکز و کانونی نیروبخش عمل کرده و در حالیکه اشاره غیر مستقیم به پیام ها و درونمایه های مسیحیت دارد، اشاره به نیزه باستانی و متبرک نیز می کند.⁵ *ولفرام فون اشنباخ*⁶، شاعر و نویسنده معروف آلمانی در قرن دوازده میلادی، در اصل داستان نیمه تمام *پارسیفال* از *کرتین* را تکمیل می کند، زیرا *کرتین* در حین نگارش آن دار فانی را وداع گفت.

با بررسی شرایط زمانی و مکانی در زمان نگارش و ظهور این آثار حماسی معطوف به این نکته می شویم که این آثار در واقع سفارشات ادبی هستند که نویسندگان آلمانی آنان را بنابر تقاضا و سفارش درباریان عصر خود به رشته تحریر در آورده اند. به دلیل روابط و مناسبات تنگاتنگ میان شاهزادگان و درباریان آلمانی و فرانسوی در آن دوره، همواره ترجمه و الگوبرداری ادبی از ادبیات فرانسه بسیار رواج داشته است. این دسته از رمانهای شهبواری انعکاسی از ماهیت و واقعیت جامعه آن دوره و شوالیه ها می باشند.

هنر نویسندگی و سرائندگی در آن زمان متأثر از برخی از تصورات و تفکرات مربوط به فلسفه وجودی عالم هستی بوده که نشأت گرفته از کشور های شرقی و ایران می باشند. این هنر در واقع توسط زوار، تجار و کاروانیان و به دلیل باب بودن سنت شهبواری و پهلوانی در آن دوره به مغرب زمین انتقال یافته است. بدین ترتیب جای شک نیست، چنانچه در ادبیات آن دوره رد پای سحر و جادو و نا شناخته های بسیاری در کنار عناصر مسیحی نیز یافت شوند. این ادبیات با جود ریشه عمیق در باورها و عقاید اروپای آن زمان که به تدریج در حال عدول از تعالیم کلیسا بودند، هرگز تا حد اسطوره اوج نگرفت، زیرا که سنگ بنای این رمانها در دنیایی توهمی و خیالی از مشرق زمین قرار داشت.⁷

در قرن دوازده و سیزده میلادی ادبیات شهبواری فضای ادبی آن دوره اروپا را به ویژه در آلمان و فرانسه شکل داده و به اوج خود رسیده بود. شوالیه های معبد نشین در قالب مردانی دلیر و اخلاق گرا در مغرب زمین ظاهر شده و در قلمرو خود کلیساهایی با نشانه هایی اسرار آمیز برپا داشتند که در آنها عرفان مسیحی به تدریج شکوفا شده و تکامل می یافت. این عرفان توسط معبد

¹ بروجردی، ص ۱۶۵

² Pistis Sophia (ص ۱۷۵) بروجردی،

³ Joseph von Arimitha, Bron, Alains

⁴ *پارسیفال*، شوالیه گاوآن، شاه ماهیگیر (نام دیگر شاه نگهبان جام مقدس)

⁵ Julius Evola: 1954, S.5

⁶ Wolfram von Eschenbach

⁷ Brigitte Burrichter: 1996, S.91f.

نشینان بسط و انتقال می یافت و برگرفته از سنت روحانیون *کلتی*، صوفی های شرقی، تعالیم یهودی و شاخه هایی از علوم ماوراء الطبیعه بود.

تحقیقات نشان می دهند که داستان جام مقدس بعد از *کرتین* دیگر قابل تفکیک از شخصیت و میزگرد شاه آرتور نبود، زیرا که وی با مهارت تمام آنها را با هم تلفیق کرده بود. جام مقدس به عنوان درونمایه اصلی و محوری در تمامی رمانهای شهسواری سده میانی ایفای نقش کرده و به قلمرو میزگرد شاه آرتور در آمده بود. بدین ترتیب دنیای میز گرد شاه آرتور در آثار *ولفرام فون اشنباخ* و *هارتمن فون آوه*¹ از اهمیت و جایگاهی ویژه برخوردار است که تحقیق و بررسی خاص خود را نیز می طلبد. در *پارسیفال* اثر *اشنباخ*، قهرمان داستان را در حرکت و جستجوی دائمی میان دو قطب دنیوی و قطب شناخت دنیای معنوی جام مقدس مشاهده می کنیم، و این موضوع در اثر *کرتین* نیز به عنوان دلیل اصلی ارتباط میان این دو دنیای داستانی مطرح می گردد. در رمانهای مشهوری که *کرتین* قبل از *پارسیفال* نیز به نگارش در آورده است، قهرمان و شخص اول داستان همیشه با حلقه شاه آرتور در ارتباط بوده است؛ بعنوان مثال در رمان نخست او²، *ارک* عضو میز گرد شاه آرتور بوده و دائماً در حلقه عشق و ماجراجویی در حرکت است. *کرتین* در آثارش واقعیاتی تاریخی را به تصویر کشیده و آن را به کمک نیروی تخیل، به گونه داستان های اسطوره ای نزدیک کرده است. این دنیا های داستانی و اسطوره ای که *کرتین* بیشتر آثارش را بر اساس آن خلق کرده است طبق نظر *لومیس*³، عمدتاً ریشه در باورها و عقاید *ایرلندی* - *کلتی* دارند.⁴

بدین ترتیب در مجموعه داستانهای جام مقدس شاهد تکاپو و حرکتی فردی یا گروهی میان دو دنیای متفاوت هستیم؛ در یک دنیا با محوریت شاه آرتور و داستانها و ماجراهای پیرامون شوالیه ها رو به رو هستیم و در دنیای دیگر شاهد دنیای جام مقدس و گروه نگهبانان آن می باشیم. مطالعه و بررسی دقیق این آثار نشانگر وجود ضعف و تحلیل تدریجی قوا در هر دو دنیای داستانی بوده که این امر به واسطه ابراز نگرانی از فقدان جانشین و ولیعهد به تصویر کشیده شده است. میز گرد و دربار شاه آرتور نشانه قدرت و حکومت دنیوی هستند، در حالیکه جام مقدس دارای قدرت معنوی بوده و هدف آرمانگرایان در این آثار می باشد.

بحث و بررسی

در مجموعه رمانهای شهسواری آرتور، عمدتاً یا قهرمان داستان به تنهایی برای پیدا کردن جام مقدس به جستجو می پردازد و یا اینکه جام مقدس مانند یک شی نورانی روی میز گرد شاه آرتور نمایان میگردد، به طوری که تمامی شوالیه ها آمادگی خود را

¹ (دیگر نویسنده برجسته آلمانی در حیطه رمانهای شهسوای آرتور در قرن سیزده میلادی) Hartmann von Aue

² Erec et Enite

³ Loomis

⁴ R.S.Loomis : S.46

اعلام کرده تا دست جمعی به دنبال کشف راز آن بگردند. در این خصوص، ماجراجویی شوالیه‌ها به صورت‌های مختلفی توصیف گشته است که خود نشانگر عهده دار شدن وظایف گوناگون و پشت سر گذاشتن مراحل دشوار از سوی آنان است. در این رمانها قهرمان داستان به موازات هدف اصلی برای خود اهداف تازه‌ای را نیز ایجاد می‌کند و با تمام تلاش در راستای تحقق آن می‌کوشد؛ به طور مثال قلعه‌ای را فتح و یا برای درماندگان و ضعفا احقاق حق می‌نماید.

طبق بررسی‌های به عمل آمده در برخی از افسانه‌های جام مقدس، *مرلین*¹ جادوگر نیز یا به عنوان محرک و مبتکر اصلی در جریان جستجوی جام مقدس ایفای نقش می‌کند و یا دارای نقش مکمل و حامی جویندگان جام می‌باشد، که این نکته در رابطه با درونمایه سحر و جادو در ادبیات آن دوره طبقه بندی شده و بررسی جداگانه‌ای را می‌طلبد.

شوالیه‌ها بی‌ی که دچار نقصانی هستند از ادامه جستجوی جام مقدس باز مانده و هرگز به دستیابی آن نائل نمی‌گردند. در حین روند داستان و این جستجو قهرمان اصلی دچار تحوّل و تغییراتی می‌گردد و بواسطه دلیری توأم با سادگی اش تجربیاتی را نیز کسب می‌کند و در انتها یا قهرمان داستان به تنهایی و یا شوالیه‌ها دست جمعی موفق به کشف راز جام مقدس می‌گردند. سرانجام ماجراجویی‌ها و دلآوری‌های قهرمانان داستان موجب می‌گردند تا شاه نگهبان جام مقدس که معمولاً زمین گیر یا بیمار است شفا یافته و سرزمین ویران شده دوباره آباد و به بهشتی بی‌بدیل تبدیل گردد. پس از آن قهرمان داستان به مقام ولیعهدی نگهبان جام مقدس نائل می‌گردد.

پس از مقدمه‌ای اجمالی در خصوص محتوای کلی و مشترک رمانهای جام مقدس، به دلیل ویژگی و اهمیت بارز نشانه‌ها و درونمایه‌های مسیحی به بررسی محوری‌ترین آنان در این آثار می‌پردازیم. در اثر *روبرت* به صورت مستقیم به سرانجام و عاقبت عیسی مسیح اشاره می‌شود، در صورتی که در آثار *کرتین* و *اشنباخ* این امر به گونه‌ای دیگر و در قالب قهرمان داستان متجلی می‌گردد. در لحظه ملاقات *پارسیفال* با روحانی مرتاض² در یکی از روزهای قبل از عید پاک مشخص می‌شود که در این ملاقات *پارسیفال* در باورها و اعتقادات دینی خود راسخ گشته و به عمق آنها می‌رسد. در ادامه این بررسی‌ها نیز مشخص می‌شود، که نیزه‌ای که *شاه نگهبان جام*³ را زخمی کرده و نزد وی نگهداری می‌شود، شباهت خارق‌العاده‌ای با نیزه *لانگینوس*⁴ دارد که همراه با جام مقدس در زمه آثار متبرک مسیحی طبقه بندی می‌شوند.⁵

این نکته و بررسی‌های بیشتر، در مرحله اول این نتیجه را حاصل می‌کنند که ابلاغ و پیام مسیحیت در این داستانها به صورتی غیر مستقیم بیان شده‌اند و جدای از درونمایه‌های انگلیسی و *کلتی* که پایه و اساس داستان شاه آرتور را تشکیل می‌دهند نیز قابل تأمل هستند.

بررسی‌ها و تحقیقات در این زمینه این نکته را خاطر نشان می‌سازند که در قرن دوازده میلادی عقاید و باورها ی دینی متعدد پیرامون جام مقدس در طی دوران گذشته با یکدیگر آمیخته و سبب شده‌اند که نویسندگان آلمانی و فرانسوی قرن دوازده میلادی رمان‌ها و داستانهایی را با این مضمون به نگارش در بیاورند. از جمله نکات قابل تأمل دیگر در مقایسه و بررسی *پارسیفال* از *اشنباخ* و *کرتین* این است که نکات مربوط به ظواهر و تزئینات کلیساهای دوره *اشنباخ* در اثرش منظور نگردیده است و این که جام فقط توسط چشمان غسل داده شده و مطهر قابل رویت می‌باشد، و دیگر اینکه جام نه دارای وجود خارجی در

¹ Merlin

² Trevrizent

³ Anfortas

⁴ Langinus

⁵ Julius Evola, S.70f.

کلیسا است و نه توسط روحانیون نگهداری و محافظت می‌گردد. در این اثر جستجو به دنبال ارتباط با رُم و کشمکش و ادعا بر سر قدرت بین اسقف‌ها نیز کاملاً بی‌نتیجه است، علی‌الخصوص که نویسنده درست‌مقارن با زمانی بوده است که در عصر وی به فرمان رُم هزاران نفر در جنگ‌های صلیبی مبارزه می‌کردند.

اما بر خلاف این اثر در اثر **روبرت** شاهد ارتباطی آشکار با ظواهر و درونمایه‌های مسیحیت هستیم، و این نکته در فرانسه آن دوره که بنا بر نظر **کرتین** از لحاظ ساختار مسیحی به بیراهه کشیده شده بود، تا حدودی شبیه آمیز و غیرشفاف به نظر می‌رسد. راه **پارسیفال** در اثر **کرتین** و وارث‌های ادبی‌اش به عنوان راه آزمایش و بلوغ ترسیم شده است. قهرمان این داستان از اولین برخوردش با شوالیه‌ها ی دربار شاه آرتور، سیر تکامل و پیشرفت خود را از یک جوان ساده لوح به یک دلاور اخلاق‌گرا و جویای جام و پایبند به رسوم شوالیه‌گری طی کرده و در نهایت به مقام شاه‌نگهبان جام نائل می‌گردد. در این اثر به وضوح تفکری که ریشه عمیق در الهیات مسیحی دارد، قابل استنتاج است.

از دیدگاه فلسفی به دو طبقه و گروه کلی از انسانها در این آثار معطوف می‌شویم. گروه اول انسانهایی از طبقه‌ای برتر هستند که به شناخت از مبدأ روح و اصالت خویش دست یافته و منطق بر آنان حکمفرماست، و گروه دوم در واقع پیروان طبقه اول هستند که در ابتدا این شناخت برایشان مبهم و ناشناخته بوده است و بواسطه پیروی و استعانت از گروه اول سیر صعودی را در این راه طی می‌کنند. گروه دوم که از آنان در فلسفه تعبیر به ماده‌گرایان نیز می‌شود، در هرج و مرج ماده اسیر شده‌اند و بسیار سخت به نور و رهایی می‌رسند. **پارسیفال** هم به رسم شوالیه‌های جوان که در دنیایی به دور از دنیای معنوی بزرگ می‌شوند، مسیر خود را در دنیای داستانی شاه آرتور طی کرده تا هنگامی که با شاه ماهیگیر ملاقات کرده و به قلعه‌ای هدایت می‌شود که جام مقدس در آن نگهداری می‌شود و این نکته سرآغاز جستجوها و در نهایت نقطه عطف زندگی‌اش می‌گردد. جنگجوی مغرور سابق تبدیل به انسانی والا گشته و آینده و سرنوشت خود را همواره در جستجوی مجدد جام می‌بیند. در بین این جستجوها نیز با روحانی مرتاضی غیر منتظره‌ای دارد که بر اثر آن از رابطه و نسب خویشاوندیش با سلاله جام بانان مطلع می‌گردد. ملاقات **پارسیفال** با روحانی مرتاض در یکی از روزهای قبل از عید پاک نه تنها اتفاقی نیست، بلکه نشانگر اهمیت و نقش تعالیم مسیحی در تحول **پارسیفال** است که نویسنده بسیار بر به تصویر کشیدن آن تأکید داشته است. نکته قابل تأمل دیگر در این ملاقات اینجاست که **پارسیفال** تا به دندان مسلح در لباس رزم آماده نبرد بوده است و ملاقات با کشیشان زائر و روحانی مرتاض و دعوت وی به عبادت عیسی مسیح کاملاً غیر منتظره روی داده است. بررسی‌ها و تحقیقات به عمل آمده در نهایت این نتیجه کلی را حاصل می‌کنند که به عیسی مسیح به عنوان فرستاده منطق که روح انسانها را به یاد مبدأشان می‌اندازد و آنان را به سمت آزادی راهنمایی می‌کند نگریده می‌شود و در واقع ایشان با رحلت خود قدم در سفر به سوی نور گذاشته و به اصل چشم پوشیدن از دنیای مادی هویت و معنی می‌بخشند. اما متأسفانه رُمان **کرتین** در ارتباط با جام مقدس و ادامه آن پس از مراجعت **پارسیفال** از نزد روحانی مرتاض مبهم می‌ماند.¹

مطالعه و بررسی این اثر **کرتین** تحت عنوان جام مقدس حاکی از این است که وی طرح خود را برای قسمت جام مقدس از دستانی بیگانه به عاریت گرفته و به آن اشراف نداشته است، در نتیجه تعالیم و الهیات مسیحی نیز در آن بسیار سطحی و نا آگاهانه بیان گردیده‌اند. در واقع **کرتین** اثر خود را با داستان شاه آرتور، اشاراتی به علم ماوراء الطبیعه و زندگی شوالیه‌گری

¹ Eugen Heinrich Schmitt: 1968, S.47

تکمیل و مزین کرده است. *کرتین* شخصاً در مقدمهٔ *پارسیفال* از کتابی با مضمون جام مقدس حرف میزند که سفارش دهنده¹ اثر آن را به عنوان منبع به او داده و بدون شک این کتاب کلیدی برای نمادهای الهیات مسیحی در اثرش بوده است.² در این ارتباط نیز اشاره ای به متون *پستیس صوفیا*³ داریم. این متون که بصورت گزارشگونه ارائه شده اند، در راستای تعالیم الهیات مسیحی از وجود یک گنجینهٔ نور خبر می دهند که دارای جایگاهی ویژه واقع در معبدی مرتفع در فراسوی دنیا است، که از این معبد تعبیر به دنیای معنوی و روحانی نیز می شود. قلعه ای که جام مقدس در آن نگهداری می شود نیز مانند این معبد جدا از دنیای ظاهری است و جام موجود در آن بی نهایت با ارزش و فریبنده است، و در پیام ها و تعالیم الهیات مسیحی از آن تشبیه به گنجینهٔ نور می شود. برای رهروان این راه ارزش دنیای معنوی با دنیای نور برابری می کند. دنیایی که از آن نور فراوانی ساطع گشته و قابل قیاس با هیچ چیز نبوده و همهٔ آرزو ها و خواسته های بشری را بر آورده می کند. بر اساس این بینش جام دارای روح بوده و در دنیای داستانی شاه آرتور به قلمرو نور لایزال خداوندی تعلق داشته و همیشه در چشم بیننده اش خیره کننده و چشم نواز نمایان می گردد. اصلی ترین و محوری ترین وظیفهٔ *پارسیفال* جوان که از سلاله جام بانان می باشد این است که رهایی را در جام جستجو کرده تا بدین وسیله نور معنوی را از دنیای مادی تمیز دهد. البته این نتیجه طبق برداشتی از متون *پستیس صوفیا* می باشد که در آن اشاره به ظاهر شدن عیسی مسیح در لباسی نورانی بر فراز کوه زیتون (محل معراج مسیح) می کند، که بعد از ابلاغ پیام مسیحیت از ماهیت و وجود دوازده حواریون خود خبر داده که برای تبلیغ و اشاعهٔ دین به سراسر دنیا رفته تا انسانها را از وجود دنیایی دیگر آگاه سازند.

بدین ترتیب جام مقدس تبدیل به یک نماد باورپذیر در دنیای معنوی شد که انسانها آن را وسیله ای برای رسیدن به رهایی و نور می دانند. پیروان این مکتب خداشناسی و خداجویی اعتقاد به اصالت روح انسان از نور و خرد آسمانی داشته و در جستجوی بازگشت به آن هستند. در واقع نتیجه حاصل از این بررسی ها و تحقیقات نشانگر و اثبات کننده خویشاوندی *پارسیفال* با سلالهٔ جام بانان و اصالت او از نور می باشد که تجلی مختصری از عیسی مسیح در این آثار است.

در مطالعه و بررسی آثار پیرامون پیدایش جام مقدس عمدتاً از گروه *پاکان* نیز نام برده شده است. پیروان این گروه که تعدادشان روزافزون بوده است، کسانی بودند که در مقابل کلیسای رومی در فرانسه به پا خاسته و به تدریج تبدیل به یک گروه و جریان مخالف با عقاید دینی عصر خود گردیدند. آنان از موطن اصلی خود در جنوب فرانسه⁴ اعتقادات *مانیسم* را تا به آلمان ترویج داده و موجبات غضب روحانیون مسیحی را بر خود فراهم آوردند، که پیامد آن استنطاق، تعقیب، نابودی و سرنگونی هم مسلک هایشان به واسطهٔ جنگ های *آلبیگنزر*⁵ بود. پژوهشگرانی⁶ که ظهور این جریان اعتقادی را تصدیق کرده اند، مکان آن را محلی در بلغارستان⁷ کنونی می دانند که پایه و اساس اعتقادات *مانیسم* از آنجا شکل گرفته و سپس از طریق ایتالیا تا فرانسه نیز گسترش یافته بود. در این مکتب شاهد نوع خاصی از تعالیم الهیات در مسیحیت هستیم. این گروه به یک طبقه بندی کلی در نظام هستی اعتقاد داشته که محور آن خیر و شر و جنگ در این دنیا بر سر انسانها بین شیطان ملعون و خدای خوب می باشد.

¹ Graf Philipp von Flandern

² بروجردی، ص ۱۷۴-۱۷۵

³ Pistis Sophia

⁴ Pyrenäen, Corbieren, Okzitanien

⁵ (طبق نظر کشیشان آلبی، *پاکان* به نام آلبیگنزر هم نامیده می شد ند- بروجردی، ص ۱۷۶) Albigenzer

⁶ Rudolph, Sandkühler, Roché, Schmitt, Jonas

⁷ Bogomilen

اعتقاد و باور آنان بر این است که روح انسان به قلمرو نور و پروردگار هستی تعلق دارد که مدّت زمانی در تاریکی کالبد انسان اسیر می باشد. *پاکان* واژه خدای خوب¹ را به جای پروردگار هستی به کار برده و باورهای خود را بر این اساس استوار نموده بودند که کالبد ظاهری عیسی مسیح برای رها سازی روح بشری به دنیا فرستاده شده بود.

این بررسی ها ما را بر آن می دارند که با وجود الهام گیری های بسیار از تعالیم مسیحیت که در قرون وسطی حاکم بر ادبیات آن دوره بوده است، باز هم نوعی عدول و تحریف از این تعالیم در مجموعه داستان های جام مقدس کاملاً هویدا می باشد.² بنا بر تعریف و رسم گروه *پاکان*، *پارسیفال* نیز برای رسیدن به قلمرو نور و در جهت کشف رموز دنیای معنوی جستجوی پرهیزگارانۀ ای را آغاز کرده که در نهایت تبدیل به عضو رابط دو دنیای متفاوت می گردد. از نقطه نظر و تحلیل *پاکان* نیز نقش *پارسیفال* بی تشبیه به عیسی مسیح نمی باشد که صعود به دنیای نور را واقعیت بخشید، و مجموعه داستان های جام مقدس سمبلی از تحقق آن هستند.

در بررسی ها و تحقیقات پیرامون موضوع جام مقدس، رد پای تاریخی به سوی ایران نیز کشیده شده است؛ سرزمین نخستین پارسیان که *زرتشت* بنیانگذار دینی آن است. پارسیان آتش را به عنوان عنصری مقدس مورد احترام قرار داده و فقط در مراسم تطهیر با احترام بسیار زیاد به آن نزدیک می شدند و در مراسم مذهبی نیز آن را به عنوان نمادی از حضور خداوند تجلیل می کردند. همانطور که قبلاً ذکر شد، در اوایل قرون وسطی تعالیم *مانی* تا اروپا گسترش یافته بود و بعد از وفاتش تبدیل به یک دین جهانی گشت. *مانی* به واسطه تعالیم و پیام هایی که از طریق *شاه بهشت نور* به او الهام می شد رسالت خود را ابلاغ کرد و در طی سالهای بعد طرفداران بیشماری در ممالک اطراف دریای مدیترانه و خاور دور نیز به دین او گرویدند. مطالعات و بررسی ها در این خصوص به وضوح نشانگر پلی ارتباطی بین این آثار با تفکرات و باورهای پارسی در آن دوره می باشند. سنت تجلیل و احترام به آتش، نور و یا خورشید حتی امروزه نیز در برخی مناطق به خصوص در ناحیه مرکزی ایران رایج است.³

نتیجه گیری

در این مقاله اهتمام بر آن شده است که در قالب رمانهای شهسواری آرتور با محتوای جام مقدس، تصویری جامع و کلی از دست یابی به یک دنیای معنوی و آرمانی در ادبیات حماسی اواخر قرن دوازده میلادی آلمان و ارتباط تنگاتنگ آن با ادبیات فرانسه ترسیم و ریشه یابی گردد. در راستای تحقق این امر دنیای مادی و معنوی در رمان *پارسیفال* از *ولفرام فون اشنباخ* و *کرتین* مورد مقایسه و بررسی قرار گرفته اند که نتایج ذیل حاصل آن می باشند؛ دنیای اول را شاه آرتور، دربار، شوالیه ها و ماجراجویی هایشان در برمی گیرند که از آن تعبیر به دنیای مادی می شود و دنیای دیگر را جام مقدس، شاه نگهبان جام و گروه نگهبانان جام تشکیل می دهند و از آن تعبیر به دنیای معنوی می گردد. ضعف و تحلیل تدریجی قوا تنها نقطه مشترک بین این دو دنیا می باشد که با ابراز نگرانی از فقدان جانشین و ولیعهد بیان گردیده است و در جهت رفع آن قهرمان داستان تحت تعالیم

¹ Logos

² Eugen Heinrich Schmitt : 1988 , S.49f.

³ Werner Metzger : S.5

مسیحی متحوّل گشته و ابتدا در قالب جوینده جام و سپس منجی و رهایی بخش ایفای نقش می کند. در این مجموعه رمانها میز گرد و دربار شاه آرتور به عنوان نمادی از قدرت و دست آورد های دنیوی تلقی شده و نیروی معنوی جام نیز برای پیروان و جویندگانش نمادی از قدرت، رحمت، مشیت و اراده خداوند تلقی می گردد.

ولفرام فون اشنباخ در خلق اثر *پارسیفال* ضمن الگو برداری از *کرتین* و ادبیات فرانسه، تعالیم *زرتشت* و *مانی* را نیز با باورهای اروپایی اوایل قرون وسطی تلفیق کرده و آنها را در قالب رمانی حماسی تاریخی به تصویر کشیده است که مبنای بسیاری از آثار بعدی در ادبیات آلمانی آن دوره قرار گرفته است. در ضمن نیز موفق شده است اهمیت و رسالت جام مقدس را با به تصویر کشیدن سیر تکامل *پارسیفال* از یک جوان جاهل و ساده دل به یک شوالیه اخلاق گرا و در نهایت «شاه نگهبان جام» بسیار هنرمندانه نشان دهد.

بنابر تحقیقات و بررسی های به عمل آمده در این مقاله می توان جام مقدس را به عنوان نمادی از حقیقت جویی، خداشناسی و خداجویی در مجموعه رمانهای شهسواری آرتور تلقی کرد که به واسطه آن جایگاه و ضرورت تعالیم دینی در ادبیات آن دوره هویدا می گردد.

رمان حماسی *پارسیفال* با بیت زیر به پایان می رسد که خود تأکیدی بر عمق و ریشه باورهای دینی در آن است:

به درستی کسی که حبّ و لطف خداوند را به واسطه میل به دنیا از دست نداده باشد،
واقعاً زندگی کرده و از بوته آزمایش های الهی در این دنیا سر بلند بیرون آمده است.

فهرست منابع

- 1- بررسی ساختار و عناصر ادبی رمانهای شهسواری آرتوس (پارسیفال – اِرک)، اردشیر قاسم بروجردی، ۱۳۸۶
- ۲-Burrichter, Brigitte: Wahrheit und Fiktion, München 1996
- 3-Eugen Heinrich Schmitt: Gnosis des Mittelalters und der Neuzeit, Aalen 1968
- 4-Evola, Julius: Das Mysterium des Grals, München-Planegg 1954
- 5-Godwin, Malcolm: Der Heilige Gral – Ursprung, Geheimnis und Deutung einer Legende, Bechtermünz Verlag 1994
- ۶-Loomis, R.S. : Arthurian tradition and Chrétien de Troyes und R.S. Loomis, Celtic myth and Arthurian romance
- 7-Mertens, Volker: Der Gral. Mythos und Legende, Stuttgart 2003, Reclam
- ۸-Metzger, Werner: Das Geheimnis vom Heiligen Gral und die Botschaft vom fünffältigen Pfad

